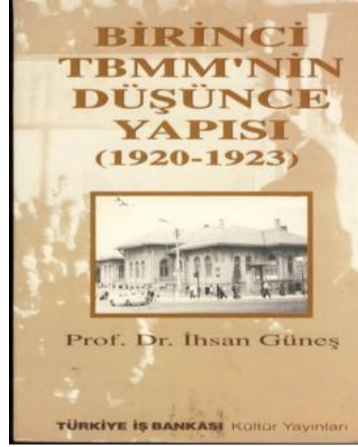

Geliş Tarihi: 01.12.2017
Kabul Tarihi 05.12.2017

KİTAP TANITIMI

İhsan GÜNEŞ, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997¹, s.404+XV, ISBN: 975-458-090-1.

İhsan GÜNEŞ, The Perspective Of The First Grand National Assembly (1920-1923), Turkey Isbank Culturel Publications, İstanbul, 1997¹, p.404+ XV, ISBN: 975-458-090-1.

Doğan KOÇAK*

ÖZ

28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi bazı olumsuzluklara sebep oldu: İstanbul'un işgali ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılması. Bu da yeni bir meclisin açılmasını zorunlu kılmaktaydı. 23 Nisan 1920'de Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. Millet egemenliğine dayalı yeni bir Türk Devleti kuruldu. Bu çalışmada, İhsan Güneş tarafından ele alınan Birinci TBMM'nin düşünce yapısı hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca kitabın iç ve dış fiziki özellikleri tanıtılarak, yazarın konuyla ilgili bakış açısı da incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Misak-ı Milli, Türk Devleti, Birinci TBMM.

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi:
dogan_kocak25@hotmail.com

ABSTRACT

Acceptance of the National Pact on 28 January 1920 caused some adversities: The invasion of Istanbul and the close of the last Ottoman Parliament. This necessitated the opening of a new parliament. The First Turkish Grand National Assembly was opened on 23 April 1920. A new Turkish state was founded based on the nation's sovereignty. In this study, information has been given about the perspective of The First Grand National Assembly handled by İhsan Güneş. Furthermore, the author's point of view on the subject is also examined by introducing the internal and external physical properties of the book.

Keywords: Ottoman, National Pact, Turkish State, The First Grand National Assembly

A- ÖNSÖZ VE GİRİŞ'TEKİ SUNUM ÜZERİNE YAPILAN DEĞERLENDİRME

İhsan Güneş²⁵⁵ tarafından 1982'de doktora tezi olarak hazırlanıp araştırma eser olarak basılan “*Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*” adlı kitap Birinci Baskı olmakla birlikte toplamda dört yüz dört (+XV) sayfadır. Sırasıyla Önsöz, Kısaltmalar, Giriş, üç ana Bölüm, Sonuç ve Kaynakça bölümlerinden meydana gelmektedir. Her bölümde birçok alt başlık bulunmaktadır. Kitap sayfaları beyaz kuşe kâğıttan oluşmaktadır. Kitabın kenarında yazar ve kitabın ismi yer almaktadır. Ayrıca İş Bankası'nın sembolü de görülmektedir. İlk sayfasında kapak düzeni ve kitabın kaç adet basıldığı hakkında bilgiler yer almaktadır. Kitabın arka kısmında ise içerikle ilgili bir sunum yapılmaktadır.

Önsöz Bölümü'nde yazar konuyu seçmedeki amacını belirterek bu eserin ortaya çıkmasında yararlandığı kütüphanelerin isimlerini vermektedir. Ayrıca çalışmasında kendisine yardımcı olan kişilere de teşekkür etmektedir. Temmuz 1997'de yayınlanan bu kitaba ilk baskı olduğu için “*Bu Baskıya Önsöz*” olmak üzere ayrı bir Önsöz de eklendiği görülmektedir. Genellikle “*miş*”li geçmiş zamanın kullanıldığı kitaptaki cümlelerin Türk dil bilgisi kurallarına uygun olduğu ve kitabın sade, akıcı ve anlaşılır bir dille yazıldığı dikkat çekmektedir. Her bölümün sonunda yazar tarafından birer paragraflık değerlendirme yapılmaktadır. Yazar tarafından yararlanılan kaynakça oldukça geniştir. Ana kaynakçalardan yararlanıldığı görülmektedir. Kitaptaki dipnotların bilimsel kurallara uyularak verildiği dikkati çekmektedir. Ayrıca tablolardan da faydalanılmaktadır. Konu içeriği ile başlığın birbiriyle uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Yazar Giriş Bölümü'nde kitabın ana konusu hakkında okuyucuya az da olsa bilgi vermektedir. Ayrıca konuyla ilgili önceden yazılan kaynaklar üzerine bir eleştiri yaparak bu kitapla öncekiler arasındaki farkı belirlemektedir. Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulan Yeni Türk Devleti'nin anlaşılabilmesi için bu devletin kuramsal ve eylemsel temellerinin atıldığı Birinci TBMM'nin oluşumunu ve düşünce sistematığının anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Kitabı bu amaçla yazdığını ifade etmektedir. Yazara göre bir ülkenin

²⁵⁵Prof. Dr. İhsan Güneş, 1951'de Sivas'ta doğdu. 1973'te Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. Yüksek lisansını Hacettepe Üniversitesi'nde, doktorasını Ankara Üniversitesi'nde tamamladı. Anadolu Üniversitesi'nin Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü kurdu. Uzun yıllar bu bölümün Başkanlığı'nı yaptı. Edebiyat Fakültesi'nin iki dönem Dekanlık görevinde bulundu. TBMM Türk Parlamento Tarihi Yazım grubu içinde yer aldı. Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Bilim Kurulu ve Yayın Kurulu Üyeliği yaptı. Genelkurmay Başkanlığı Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi Üyeliği'ne seçildi. Anadolu Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü ve Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölüm Başkanlığı yaptı. Halen bu görevini sürdürmektedir. Bkz: <https://www.iskulturlar.com.tr/yazarlar/ihsan-gunes> (Erişim Tarihi 5 Kasım 2017)

bulunduğu konumdan daha ileri bir düzeye geçmesini sağlayacak şey o ülkedeki meclis ve meclisin yapısının düşünce zenginliğidir.

Giriş'te bahsedilen diğer bir konu da 20 Ocak 1921'de çıkarılan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur. Yazar Birinci TBMM'nin niteliği üzerine hazırlanan çalışmalarda bu kanundan yararlandığını ve kanunun “kurucu” bir özellik taşıdığını belirtmektedir. Ayrıca ulusal çağdaş, demokratik, halkçı ve tam bağımsız olduğunu ve yeni bir devletin kuruluşunda önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. Yazara göre Birinci TBMM, bir “ihtilal ve devrim” Meclisi'dir. Milletvekillerinin genelinde olmasa bile bir bölümünde belli bir ideolojinin var olduğunu ifade etmektedir. O, Aydınlanma Felsefesi'nin Fransa'da “Burjuva Demokratik Devrimi”ni, Marksist Felsefe'nin de Rusya'da “Sosyalist Devrimi” ortaya çıkardığını belirtmektedir. “Anadolu İhtilali”nin ise ulusçu, halkçı, tam bağımsız demokratik bir nitelik taşıyan “Türk Devrimi”ni meydana getirdiğini vurgulayarak giriş bölümünü sonlandırmaktadır.

B- ESERİN BÖLÜMLERİ HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME

Kitap üç ana Bölüm'den oluşmaktadır. Birinci Bölüm dört alt başlıktan meydana gelmektedir; “Osmanlı İmparatorluğu'nda Parlamenter Sistem Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Toplanmasına Zorunlu Kılan Etmenler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kurucu Meclis'in Toplanması ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Döneminin Sona Ermesi”. Kitabın İkinci Bölüm'ü de dört alt başlıktan oluşmaktadır; “Meclis Açılmadan Önceki Düşünce Ayrılıkları, Meclis Açıldıktan Sonraki Düşünce Ayrılıkları, Meclisi Oluşturan Kişi ve Grupların Sosyal-Ekonomik ve Kültürel Yapılarından Kaynaklanan Düşünce Ayrılıkları ve Bunların Meclise Yansıması, Halkçı Düşünce”. Son Bölüm'de ise yedi alt başlığın olduğu görülmektedir: “Meclis'in Siyasal Alandaki Düşüncesi: Meclis Hükümeti Sistemi, Meclis'in TBMM Hükümeti Otoritesini Ülkede Egemen Kılmak Konusundaki Düşüncesi, Meclis'in Eğitim Konusundaki Düşüncesi, Meclis'in Mali Konudaki Düşüncesi, Meclis'in Ekonomik Konudaki Düşüncesi, Meclis'in Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik Alanındaki Düşüncesi ve Meclis'in Dış Politika Konusundaki Düşüncesi”.

Birinci Bölüm'de; Osmanlı Devleti'nde parlamenter sistem düşüncesinin ortaya çıkış evreleri anlatılmaktadır. Yazar, teokratik bir yapıya sahip bu devletin kurucu unsurunun Türklere mensup olduğunu vurgulamaktadır. Ancak toplum yapısının “ karmaşık ” olduğunu ve Osmanlı yöneticilerinin XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalı devletlere göre iç ve dış dinamiklerde gelişim gösterecek kalıcı çözümler üretmediğini ve bunların da devletin çöküşünü hızlandıran etmenler olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu doğrultuda kitapta III.

Selim, II. Mahmut ve II. Abdülhamit gibi bazı yenilikçi padişahların yaptıkları yenileşme hareketlerine de yer verilmektedir.

Yazar, TBMM'nin açılmasını zorunlu kılan bazı etmenlerin olduğunu aynı Bölüm'de ifade etmektedir. Bazı etnik ögelerin toplum ve devlet içinde yaptıkları “*ayrılıkçı eylemlerin*” bunların ilki olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bu çeşitli etnik ögeler arasında Ermeniler, Rumlar ve Kürtler bulunmaktadır. Bunların kendilerine göre istek ve eylemlerinin olduğunu belirtmektedir. Doğu ve Güney Anadolu bölgesinde yaşayan Ermenilerin bağımsız olmak ve bölgede bir Ermeni Devleti kurmak istediklerini ifade etmektedir. Bu bağımsızlık isteğinin batılı devletlerce de desteklendiğini vurgulamaktadır. Ermeniler gibi o dönemdeki Rumların ve Kürtlerin de bağımsız olma düşüncesine vurgu yapan yazar, Karadeniz kıyılarında Pontus Devleti; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ise bir Kürt Devleti kurmak isteyen bu etnik ögelerin istediklerini başaramadıklarını belirtmektedir.

Kitabın aynı Bölümü'nde yazara göre Birinci TBMM'nin açılmasını zorunlu kılan diğer bir etmen ise İtilaf devletlerinin işgalci tutumlarının olmasıdır. Yazar, 30 Ekim 1918'den sonra işgali ve sonrasında gelişen olayları kronolojik olarak ele almaktadır. İşgal süreci boyunca 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali, 11 Nisan 1920'de Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılması ve İtilaf devletlerinin daha sert politikalar uygulamaya başlamalarının TBMM'nin açılmasını zorunlu hale getirdiğini vurgulamaktadır. Ayrıca İstanbul Hükümeti'nin işgal devletleriyle olan ilişkileri de eleştirel bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Buna karşılık 21/22 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa tarafından kaleme alınan Amasya Genelgesi'nin “*ulusal bir ihtilal belgesi*” ve işgallere karşı bir tepki olduğunu ifade etmektedir. Erzurum Kongresi ve sonrasında Sivas Kongresi'yle bu tepkinin tek bir merkezde toplandığını anlatmaktadır. Özellikle Ankara Hükümeti'nin Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılmasında oynadığı rol ile Misak-ı Milli'nin 28 Ocak 1920'de kabul edildiği güne kadarki süreç de ele alınan diğer bir konudur. Misak-ı Milli'nin kabulünden sonra hızlanan işgaller ve Meclis'in kapatılmasının Birinci TBMM'nin açılmasında etkili olduğu vurgulanmaktadır. Birinci Bölüm, TBMM'nin 23 Nisan 1920'ye kadarki açılış süreci ve Birinci TBMM'deki milletvekillerinin sosyo-ekonomik yapılarıyla eğitim düzeyleri hakkında bilgi verilerek sonlandırılmaktadır.

Kitabın ana konusunun vurgulandığı İkinci Bölüm'de ise Birinci TBMM'deki milletvekillerinin birbirleriyle olan ilişkileri, farklılıkları ve düşünsel anlamda ayrıldıkları noktalar üzerinde durulmaktadır. Meclis'in açılışından önce ve sonra bazı aydın ve milletvekilleri arasında yaşanan “*düşünce ayrılıkları*” anlatılmaya çalışılmaktadır. Yazar öncelikle “*mandacılık*” kavramını açıklamaya çalışarak, Meclis'in açılışından önceki dönemde

bazı Amerikan ve İngiliz mandacılığını savunan milletvekili ve aydınlar hakkında bilgi vermektedir.

Bundan farklı olarak aynı Bölüm'de “*tam bağımsızlık*” düşüncesini savunanların da olduğu anlatılmaktadır. Yazar bu düşüncedekileri “*İslamcı Bağımsızlıkçı Düşünce*” etrafında toplananlar ve “*Ulusal Tam Bağımsızlıkçı Düşünce*” etrafında toplananlar olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Yazar, ulusal tam bağımsızlıkçıların İslamcılara göre daha “*milli*” bir nitelik taşıdığını ifade etmektedir.

İkinci Bölüm'de dikkate değer diğer bir konu da 1920-1923 yılları arasında Meclis'in yapısıyla ilgilidir. Yazara göre “*kapitalist*” Avrupalı devletlere karşı Ankara Hükümeti ile “*Bolşevik*” Rusya'nın yakınlaşması Sosyalist hareketlerin Türkiye'de yaygınlaşmasına sebep oluyordu. Bu da çeşitli düşünce akımlarının Meclis'te benimsenmesini ve bazı cemiyet ve fırkaların kurulmasını kolaylaştırmaktaydı: “*Yeşil Ordu, Türkiye Komünist Fırkası, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası*”. Bolşevik yanlısı milletvekillerinin bazı olumsuz davranışları dokunulmazlıklarının kaldırılmasına sebep oldu. Yazar yaşanan tartışmaların bu şekilde son bulduğunu anlatmaktadır. Konuyla ilgili TBMM'de yapılan tartışmalara da yer verilmektedir.

Kitabın aynı Bölümü'nde Birinci TBMM içindeki farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip kişi ve gruplar ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri hakkında da bilgi verilmektedir. Yazara göre Meclis üyelerinin farklı kültür yapılarına sahip olması, onların belli düşünce grupları etrafında toplanmasını kolaylaştırmaktaydı. Bu da zamanla Meclis içinde bazı grupları karşı karşıya getirmekteydi: “*Halk Zümresi, Tesanüt Grubu, İstiklâl Grubu, Islahat Reform Grubu, İttihatçı Grup, Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti, Müdafaa-i Hukuk Grupları*”. Ancak yazar farklı ideolojileri benimseyen ve bu ideolojilerinden vazgeçmeyen milletvekillerinin “*aynı çatı altında*” toplanabilmesinin tek bir düşünce etrafında bir araya geldiğini belirtmekteydi: “*Tam Bağımsızlık*”.

Yazar tarafından açıklanmaya çalışılan “*Halkçılık*” kavramı da ele alınan diğer bir konudur. O, bu kavramı dönemine göre sınıflandırmaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Bunu da Birinci TBMM öncesi ve sonrası dönemde “*Halkçılık*” olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Halkçı düşünce yapısının sosyal ve siyasal düzeyde farklı şekillerde anlamlandırılmasının “*ulusal bir bilinç*” yarattığı da yazar tarafından savunulan bir görüştür. Ona göre bu da halk egemenliğine dayanan bir yönetim biçiminin önünü açıyordu.

Yazar kitabın Üçüncü Bölümü'nde; Meclis Hükümeti Sistemi konusunda bilgi vermektedir. Özellikle bu hükümet sisteminin kuruluşunu açıklamaktadır. Ayrıca Birinci TBMM'nin siyasal, sosyal, ekonomik, dış politika ve eğitim konularındaki bakış açısı hakkında değerlendirme yapılarak Üçüncü Bölüm sonlandırılmaktadır. Yazar Birinci TBMM'de Meclis

Hükümeti Sistemi'nin tam olarak uygulanamadığını ifade etmektedir. Bunun sebebi olarak da Meclis içinde “sivrilmeye” başlayan İkinci Grup'u işaret etmektedir.

Aynı Bölüm'de açıklanmaya çalışılan diğer bir konu da Birinci TBMM'nin görev ve yetkilerinin ne olduğu ile ilgilidir. Bunları yazar şöyle özetlemektedir; “*kanunların korunması, uygulanması, açıklanması, borçlanmaların ayrıcalık ve imtiyazların onaylanması, nişan, rütbe, görevlerin verilmesi, heyeti vekilenin oluşturulması, tek tek veya toplu olarak düşürülmesi, sorumluluğun saptanması, kara ve deniz kuvvetlerinin Komutanlığı, genel ve kısmi seferberlik ilanı, hükümetin yapacağı mütarekelerin tasdiki, yasal cezalarını hafifletilmesi, af veya tecil edilmesi, genel af ilanı, askerın toplanması ve dağıtılması, her çeşit verginin tarh tevzi ve kaldırılması, sıkıyönetim ilanı, Meclis'in başlangıç ve toplanma zamanının saptanması, değiştirilmesi ve gerektiği zaman feshi*”. Bu görev ve yetkilerin Birinci TBMM Hükümeti'nin otoritesini güçlendirme amacı taşıdığı vurgulanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda iki yöntemin uygulandığı belirtilmektedir: “Sözlü” ve “Yazılı Propaganda”. Kitapta TBMM Hükümeti'nin sözlü propagandayı Meclis dışında oluşturduğu “*propaganda heyetleri*” ile gerçekleştirdiği anlatılmaktadır. Yazar bu heyetleri “*irşat heyeti*” olarak değerlendirmektedir. Ona göre yazılı propaganda ise dönemin basın-yayın organları ile gerçekleştirilmekteydi. Kitabın aynı bölümünde Birinci TBMM Hükümeti'nce iç güvenliği koruma amacıyla çıkarılan kanunların Meclis içinde bazı tartışmalara sebep olduğu da yazar tarafından vurgulanan diğer bir konudur.

Üçüncü Bölüm'de değerlendirilen diğer bir konu da TBMM'nin eğitime verdiği önem ve bakış açısıdır. Yazara göre eğitim Meclis'te iki grup arasında tartışma konusu idi: “*İslamcılar*” ve “*Ulusalcılar*”. İslamcıların “*batı endekli*” okulların toplumun ahlakında bozulmalara sebep olduğu iddiasını yazarın verdiği bilgiler doğrultusunda öğrenebiliriz. Ayrıca İslamcılara göre toplum medreseler ile yeni açılan okullardan mezun olanlar arasındaki tartışmalardan dolayı ikiye bölünmekteydi. Ulusalcılar ise “*milli bir eğitim*” sistemini savunan Mustafa Kemal Paşa ve onu destekleyenlerin oluşturduğu grup idi. Kitapta bu grubun eğitimin Türk milletinin fitratıyla uyumlu olması gerektiği ve medreseye karşı mektebi savunduğu vurgulanmaktadır.

Bu son Bölüm'de yazar, Birinci TBMM'nin mali ve ekonomik alanlardaki düşünce yapısı ve bakış açısına dair bilgiler vermektedir. Kitapta konuyla ilgili milletvekillerinin yaptığı tartışmalar dikkat çekicidir. Ayrıca Birinci TBMM Hükümeti'nin tarım, ticaret, sanayii ve yabancı sermaye alanlarındaki görüşü de yazar tarafından açıklanmaya çalışılmaktadır. Konuyla ilgili olarak yapılan bütçe görüşmeleri ve alınan bazı önlemler üzerinde durulduğu belirtilmektedir. Kitapta Birinci TBMM Hükümeti'nin sosyal yardım ve güvenlik alanlarında yaptığı faaliyetler de dikkate değer bir konudur. Özellikle savaş döneminde köyden ve kentten

göç edip iç bölgelere gelen halkın, barınma ve yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması ve savaş bittikten sonra tekrar yaşadıkları yerlere dönebilmesi amacıyla “*Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti*”nin kuruluşundan bahsedilmektedir. Yazara göre bu uygulama Birinci TBMM’nin sosyal yardım ve sosyal güvenlik konularına verdiği önemin bir göstergesiydi. Bu Bölüm Birinci TBMM’nin dış politikada takip ettiği bakış açısıyla sonlandırılmaktadır. Bu konuda önemli olan şeyin milli menfaatlerin gözetilmesi ve batı ile doğu arasında bir dengenin kurulması olduğu vurgulanmaktadır.

Sonuç Bölümü’nde kitabın kısa bir özeti ve değerlendirmesi yapılmaktadır. İhsan Güneş bu çalışmasının Birinci TBMM'nin düşünce yapısını saptamaya yönelik olduğunu ifade ederek, varılan sonucun iki bölümden oluştuğunu belirtmektedir. Ona göre bu bölümlerden ilki 1789 Fransız Devrimi ile başlayan “ulusçuluk” anlayışının Osmanlı Devleti’ne “sıçraması” ve Birinci TBMM'nin kuruluşuna kadarki dönemi içermektedir. Diğeri ise Birinci TBMM’nin kuruluşundan 1923’e kadarki süreçte TBMM’nin düşünce yapısını kapsamaktadır.

Yazara göre Birinci TBMM sosyo-ekonomik yapı bakımından halk tabanına daha yakın bir kadrodan oluşmaktadır. Birinci TBMM içerisindeki milletvekillerinin Meclis’te, basında ve anılarında birbirleriyle ilgili verdikleri bilgiler ve tartışmalar değerlendirilerek tarih yöntemi ile açıklanmaya çalışılmaktadır. İhsan Güneş dünya görüşleri farklı olan insanların tek bir Meclis’te toplanabilmesinin zor olduğunu belirtmektedir. Bu da ona göre Birinci TBMM’yi farklı kılan bir özelliktir. Yazar Yeni Türk Devleti’nin nasıl ve hangi düşünce üzerine kurulduğu sorusunu ve bu soruya bir cevap arandığını ifade ederek kitabı sonlandırmaktadır.